

Veiledning for foreldre og lærere: J-lyd med HJ

Fokus på J-lyd med HJ og sammensatte ord:

J-lyden skrives på fem forskjellige måter: J, HJ, GJ, LJ og G foran i, y og ei. I bokstavgruppene er første bokstav stum. Foran i, y og ei er det ikke lov med J. Derfor er G vikar for J i slike ord. J-lyd-historien fra Fokus A kan gi elevene en rask oversikt over de ulike symbolene for J. Se J-heftet og Jj: 17 Les historien – side 1 av 19 – Fokus i Lesekurs A. *Velg riktig ord*-oppgaven i J-lyd med G-fokuset i Lesekurs C bruker ord med ulike stavemåter og er også bevisstgjørende: J-lyd med G: 6 Velg riktig ord – Fokus

Siden det er flere sammensatte ord i sangen, og siden det er relativt få ord som skrives med hj, hvis man ikke tar med de sammensatte ordene, har vi her et fokus på sammensatte ord generelt. På norsk blir sammensatte ord skrevet i ett, mens de på engelsk ofte står hver for seg. Et problem i vår datateknologiske alder er at maskinenes retteprogram ikke kjenner alle sammensatte ord. Ord som er riktig skrevet, kan da få rød strek, og elevene venns etter hvert til å rette feilaktig. Det anbefales at man snakker om sammensatte ord i alle situasjoner der man ser eksempler på slike. Når barna pusler sangtekster eller legger ord etter diktat, er det vanlig at de spør: "Er det to eller ett ord?" Da kan man svare at på norsk er det nesten alltid ett ord.

Fokus på begreper i sangen:

Hjertestans betyr at hjertet stopper. Kommer ikke hjertet i gang igjen, dør man.

Hjernerystelse er at man besvimer eller nesten besvimer på grunn av hardt slag mot hodet.

Å bli kjørt i *hjel*, betyr å bli drept av påkjørselen.

Hjørnespark er et uttrykk fra fotball. Det betyr spark fra motstanderens banehjørne. Corner er det engelske navnet. Her i sangen mener nok sjåføren at hjorten sparket borti hjørnet på bilen.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom h foran j: og, det

Dobbel konsonant etter kort vokal: fikk, skulle

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: hjertestans, hjernerystelse, hjelp, hjørnespark, brukt, hjelm

Småord med enkel konsonant etter kort vokal: Den

Kort å-lyd med å (unntak fra regel): sjåføren

t-lyd med rt: Hjorten, hjertestans

ɲ-lyd med rn: hjernerystelse, hjørnespark

ç-lyd med kj: kjørt

Ei-lyd med ei: hjemveien

NB: J-lyden er parlyd med ç dersom man sier /j/ med trykk. Dette kan man utnytte når man skal lære elever å si ç. Man ber dem si /j/ (sterkt), og deretter si /j/ med hviskestemme. Da sier de ç. Så må man snakke om artikulasjon og sammenlikne uttalen med j, som mange forveksler lyden med. /j/ og ç har aktiv tungerygg, mens j har aktiv tungespiss.

Diktater: J-lyd med J eller HJ:

I jula kjørte vi borti hushjørnet med bilhjulet. Jegeren har skutt en hjort rett i hjertet.

Hjelp meg hjem, kjære julenisse! Jeg bruker hjelm når jeg sykler. Jeg tenker jammen bra med hjernen! Jonas har hjulpet meg å vaske i alle hjørner hjemme.

Veiledning for foreldre og lærere: J-lyd med GJ

Fokus på J-lyd med GJ og forstavelene gjen- og gjennom-:

J-lyden skrives på fem forskjellige måter: J, HJ, GJ, LJ og G foran i, y og ei. I bokstavgruppene er første bokstav stum. Foran i, y og ei er det ikke lov med J. Derfor er G vikar for J i slike ord. J-lyd-historien fra Fokus A kan gi elevene en rask oversikt over de ulike symbolene for J. Se J-heftet og Jj: 17 Les historien – side 1 av 19 – Fokus i Lesekurs A. Velg riktig ord-oppgaven i J-lyd med G-fokuset i Lesekurs C bruker ord med ulike stavemåter og er også bevisstgjørende: J-lyd med G: 6 Velg riktig ord – Fokus

Det er fokus på forstavelene gjen- og gjennom- i dette heftet fordi disse skrives med gj.

Fokus på begreper i sangen:

Den som er *gjerrig*, deler ikke med andre.

Gjødde og bjeffet er det samme. Å *gjø* er å bjeffe.

Vi sier at *gjøker* og haner galer når de lager lyden sin. Denne *gjøken gol* da dette hendte.

En *gjøgler* er en komiker, klovn eller sjonglør.

Det *gjallet*, som betyr at det ble sterk lyd da *gjødselen* traff målet sitt. Andre ord for gjalle er
runge og ljome (se J-lyd med LJ-fokuset!)

Å *gjennomskue* noe er å oppdage hva andre tenker eller planlegger.

Å *gjøre gjengjeld* er å ta igjen.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom g foran j: gjerrige, hunden, og, gjerdet, gjorde, det, gjengjeld

Dobbel konsonant etter kort vokal: gjerrige, *gjødde*, litt, gjallet, gjennomskuet, ville

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: gjespet, gjestene, kastet,

gjørme, gjemte, *gjøgler*, *gjødsel*

Småord med enkel konsonant etter kort vokal: Den, han, til, at

Småord med annen uregelrett skrivemåte: De

Kort å-lyd med o (regel): gjennomskuet

Kort æ-lyd med e (regel): gjerrige

Lang æ-lyd med e foran rn: gjerne

S foran L er f-lyd: slang

ŋ-lyd med ng: slang

ŋ-lyd med rn: gjerne

Ei-lyd med eg: seg

Forstavelsen gjen- med enkel n: gjengjeld

NB: I ordet *gjødsel* uttales d-en med /t/ fordi det kommer en ustemt s-lyd bak.

Diktater J-lyd med J eller GJ:

Jeg jagde *gjøken* som en jaguar i jungelen. Jernstanga lå i *gjørma* bak *gjerdet*. I jula *gjødde* valpen da *gjestene* kom. Jenta *gjemte* seg for *julenissen*. *Jødene* gjetter gjerne *gåter*. De *jukset* og så *gjennom* hullet. Til *gjengjeld* måtte de *gjøre* *gjetteleken* på nytt. *Geværene* *gjallet* så det gav *gjenlyd* og *gjorde* vondt.

Veiledning for foreldre og lærere: J-lyd med G

Fokus på J-lyd med G foran i, y og ei:

J-lyden skrives på fem forskjellige måter: J, HJ, GJ, LJ og G foran i, y og ei. J-lyd-historien fra Fokus A kan gi elevene en rask oversikt over de ulike symbolene for J. Se J-heftet og Jj: 17 Les historien – side 1 av 19 – Fokus i Lesekurs A. *Velg riktig ord*-oppgaven i J-lyd med G-fokuset i Lesekurs C er bevisstgjørende, og her repeteres andre stavemåter for lyden: J-lyd med G: 6 Velg riktig ord – Fokus

Foran i, y og ei er det ikke lov med J. Derfor er G vikar for J i slike ord. Man kan også tenke seg at dette er gj-ord der j-en er fjernet.

Huskeregler for den nevnte regelen:

I og y, de er så kry: Ingen J vil de foran seg se.

Ei og øy er like sta: J-en vil de ikke ha!

NB: Regelen ovenfor er noe redusert i J-lyd-ord! J-lyd foran øy skrives med J: Jøye meg.

Fokus på begreper i sangen:

Gild betyr staselig og flott.

Gips er noe man kliner på lemmer ved beinbrudd. Det stivner og holder beinet stivt til det er grodd.

Gikt er en sykdom som gir smerter i muskler og ledd.

Å *geipe* er å strekke tunga ut for å erte eller uttrykke at man misliker noen.

Gyselig er fryktelig.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver: gild, og, gyselig

Dobbel konsonant etter kort vokal: gyllen, bukk, gikk

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: gift, gips, gikt

Småord med enkel konsonant etter kort vokal: til, men, ham

Ei-lyd med ei: Geilo, geita, geiper

NB: Ordet gyselig har endelsen –lig som vi hadde om i forrige fokus!

Diktat: J-lyd med G foran i, y og ei:

Geirmund satt i gyngestolen og geipet gyselig til de nygifte. Løftet de hadde avgitt, var ugyldig. Han ønsket å gyve løs på dem, forgifte dem og ta de forgylte ringene deres. Men isteden gikk han for å angi dem til lensmannen på Geilo. De nygifte gispet. De visste at giftemålet ikke var gyldig. De begynte å begi seg av sted. Tross gikt og gipset fot gikk turen raskt langs enga med geiterams. Men nå hadde Geirmund varslet politiet. Vil du fortelle hvordan den gilde historien gikk videre?

Diktat: J-lyd med J, HJ, GJ og G:

Gjert hadde begitt seg på hjemveien. Han gispet da en geitebukk kom mot ham. Han ropte om hjelp og sprang gjennom gjørma og over et gjerde. Så gjemte han seg bak hjørnet på et gissent hus. Hjetet banket da en hund gjødde. En gjeng geipende gutter gikk mot ham. Gjert følte grunnen gyngende under ham. En gyselig giftslange kom smygende gjennom gjødselen bak hjulet. Gjert gjennomskuet at den jaktet på en hjort. Han sprang og kom hjem med hjernen i behold.

Veiledning for foreldre og lærere: J-lyd med LJ

Fokus på J-lyd med LJ:

Den siste skrivemåten for J-lyden er den minst frekvente. Det er bare noen få ord med denne skrivemåten, og flere av dem fins nok ikke i elevenes vokabular. Vi tar derfor bare et kort fokus på dette fenomenet. Ordet *ljuge* kan også skrives uten l.

Fokus på begreper i sangen:

Ljuge/ juge er det samme som å lyve, som er det motsatte av å snakke sant.

Når det *ljomer*, er det sterk lyd. Andre ord for det samme, er runge eller gjalle.

Å *kvesse* ljàen, eller å slipe den, er å gjøre den skarp.

En *ljå* er en buetformet kniv med langt skaft. Den ble brukt til å slå gress og korn med.

En *ljore* er en åpning i taket på teltet eller huset. Åpningen er istedenfor pipe, og slipper røyken fra ildstedet ut.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver: det, lyset

Dobbel konsonant etter kort vokal: ikke, forteller, kvesset

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: Nils

Småord med enkel konsonant etter kort vokal: når, at, han

Kort å-lyd med o (regel): forteller

Ei-lyd med eg: Jeg

t-lyd med rt: forteller

ŋ-lyd med ng: sang

Pearson Scott Foresman, CC0

Veiledning for foreldre og lærere: V-lyd med HV

Fokus på V-lyd med HV:

Stumme bokstaver er bokstaver som skrives, men ikke uttales. I en del ord har V-lyden stum H foran seg. Det gjelder i første rekke de fleste spørreordene.

Lær elevene spørreorddramsa: **hvem – hva – hvor – hvorfor – hvordan – hvilken – hvorledes**

Fokus på begreper i sangen:

Det anbefales at man kombinerer fokuset med naturfag og studerer hvalross og hvaler. Man kan undersøke hvordan hvalene sover, og man kan lære om de ulike hvalartene, noe som blir en forberedelse til å lage sammensatte ord med ulike hvalnavn i oppgave 14.

Hvitting er en fisk med hvitt kjøtt.

Hvaler *hviler* mens de svømmer. Når de sover, er den ene hjernehalvdelen våken og passer på at hvalen går opp for å få luft.

Hvem-hva-hvor-bøker var en bokserie som kom ut hvert år. Det var et slags leksikon.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom h: det

Dobbel konsonant etter kort vokal: hvitting

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: hvisket

Enkel m etter kort vokal i slutten av ord (regel): Hvem

Småord med enkel konsonant etter kort vokal (unntak): hvor, hvis, man

Kort å-lyd med o (regel): Hvorfor

Lang æ-lyd med e: er, hver

η-lyd med ng: hvitting.

R + D = d-lyd: Hvordan, hvorfor det

Diktater, V-lyd med V eller HV:

Hvem var det som hveste i vinter? Hvordan kan en hval vende om i vannet? Hva hvisket vennene om i hveteåkeren? Hvilken hvit valp så du? Hvor forsvant vepsen? Hvorfor varmer du kaffen? Vil dere elske hverandre? Hviler du hver dag? Hvorfor er snøen hvit? Hvisket dere om hva dere så på veien? Hvilken veske er din? Hvor i verden bor du?

Veiledning for foreldre og lærere: Stum V

Fokus på stum V:

Det er bare noen få ord som har stum v: gav (eller ga), sølv, selv, halv, tolv, (lauv, klauv). Sangen har med alle ordene utenom au-ordene, så dersom elevene kan teksten og vet hva den minner om, vil de klare de aktuelle ordene. Det er imidlertid mange **sammensatte ord** med disse ordene, og det er viktig å fokusere på sammensatte ord. Under arbeidet automatiseres skrivemåten med stum v.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom v: Det, kveld

Dobbel konsonant etter kort vokal: Stumme

Småord med enkel konsonant etter kort vokal (unntak): Til

Kort å-lyd med o (regel): Tolv EI-lyd med eg: Jeg

R + D = d-lyd: Lær den η-lyd med ng: Syng

Veiledning for foreldre og lærere: Stum T

Fokus på stum T:

Stumme bokstaver er bokstaver som skrives, men ikke uttales. Alle intetkjønnsord i *bestemt form, entall* har endelsen *-et* med stum t. Ordet *det* er knyttet til disse intetkjønnsformene og har også stum t. Selv om også abstrakte begreper kan være intetkjønn, er det i begynnelsen en hjelp for elevene med følgende regel: **"Alt du kan peke på og si det til, har endelsen -et med stum t."**

Substantiv som vi kan sette artikkelen "et" foran, kalles *intetkjønnsord*. Vi kan si *et hus, et tre, et reir, et eple*. Men hvis vi snakker om et *spesielt* hus, tre, reir eller eple, slik at vi kan sette ordet *det* foran, sier vi ordet i bestemt form. Det er et bestemt hus, og vi sier: *det* huset. Det er et bestemt tre, og vi sier *det* treet. Det er et bestemt reir, og vi sier *det* reiret. Alle disse intetkjønnsordene, som vi kan sette ordet *det* foran, får endelsen *-et*. Det er artikkelen *et* som har flyttet bakerst i ordet istedenfor å stå foran ordet. Men de fleste nordmenn uttaler ikke t-en. Den er stum. Det skal alltid være en t til slutt i intetkjønnsord i bestemt form, entall. Dette er en regel uten unntak. Sjekk om du kan sette artikkelen *det* foran! Kan du det, skal det være stum t i ordet.

Fokus på begreper i sangen:

Et skjær er ei bitte lita øy. På dette skjæret er det et *fyr* som blinker og hjelper båtene til ikke å kjøre på skjæret. *Et mål* er noe man har planlagt å gjøre, noe en vil oppnå, eller et sted man skal til. Barnet i sangen har som mål å skrive arket fullt. *Et skred* er et ras. Her hadde skredet revet med seg et hus, som styrtet ned i et gjel. *Et gjel* er ei trang fjellkløft. *Adjø* betyr "Ha det bra!" eller morna.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom t: ved, drog, stod, ved, med, nemlig, unnskyld, hvor, gjelet, rundt, hjulet, også

Dobbel konsonant etter kort vokal: vannet, satte, fikk, spannet, takk, fullt, unnskyld, klusset, stell, Nusse, gikk, fjellet, lette, etter, smykket, gullet, hullet, dekket

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: arket, nemlig, stilt, sult, alt, mistet, falt, fant, hils

Ikke bortfall av dobbel konsonant selv om det kommer ny konsonant bak (unntak): fullt

Enkel m etter kort vokal i slutten av ord (regel): kom, som

Småord med enkel konsonant etter kort vokal (unntak): til, den, men

Kort å-lyd med o (regel): kom, for, som

Lang æ-lyd med e foran r (regel): er, her, der

-lyd med kj: Kjedet, kjære

ʈ-lyd med rt: vært, hørte, styrtet

ŋ-lyd med rn: garnet

ʃ-lyd med skj: skjæret, kanskje, skjulet

ʃ-lyd med sk foran y (regel): Unnskyld

J-lyd med g foran i (regel): gikk

Ei-lyd med ei: heist, seilet

Ei-lyd med eg: Jeg

NB: Ordet **tordenvær** blir uttalt med r-d på CD-en, men noen sier d-lyd: «toɖnvær».

Når ordene *far* og *der* kommer etter hverandre, blir det d-lyd i mange dialekter: «Faɖær»

Diktater med stum T:

I huset er skapet med brødet. I brødet er melet fra kornet. På bordet er brevet fra kontoret. På tunet står fatet til pinnsvinet. På gresset er treet med redet. I redet er egget til fugleparet. Bak senteret går toget mot fjellet. I fjellet er hiet til bamsen. Bamsen tar livet med ro halve året.

Veiledning for foreldre og lærere: Stum D

Fokus på stum D:

Stumme bokstaver er bokstaver som skrives, men ikke uttales. I mange tilfeller har lyden blitt uttalt tidligere, og i en god del tilfeller blir de uttalt i dialekter på Nord-Vestlandet. Talespråket endrer seg konstant. Stumme D-er fins i følgende situasjoner: Etter lang vokal (eks: blad, god), mellom kort vokal og t i adjektiv knyttet til intetkjønnsord (spedt, godt) og adverb (han lo godt), etter l eller n – istedenfor dobbel konsonant etter kort vokal (eks: kald, vind), etter diftongen au i daud (og raud) og etter lang vokal og r (eks: bord). Den stumme d-en beholdes oftest når man bøyer ordet (eks: bord - bordet, ild - ilden, hard- hardt, vid - vidt, vond - vondt, kald - kaldt) – men ikke i *gjorde* – *har gjort*.

NB: I sammensatte ord med jord/fjor/nord/bord/hard/gård/ord blir det bakgomlyd istedenfor r og stum d når neste bokstav er t, n, s, l eller d. Eksempler: **ordtak**, **nordspissen**, **hardtrampet**, **gårdsplass**, **fjorddal**, **jordskred**, **bordløper**, **hardnakket**.

Fokus på begreper i sangen:

En *tind* er en høy, spiss fjelltopp.

En *blund* er en kort, lett søvn.

En *vid* frakk har stor vidde (bredde), og det er mye plass inni den.

En *sid* frakk har stor lengde eller sidde.

Sydens land er land langt mot sør.

Gild betyr bra og flott.

Mild smak er det motsatte av sterk eller skarp smak.

Vold er maktmisbruk, at man er brutal og går løs på noen fysisk.

Hold er en stikkende smerte i magen.

En *fold* er en brett. Magens fold er den bretten som blir midt på magen når man sitter bøyd.

Å *være stum* betyr å ikke kunne snakke. Stumme bokstaver skrives, men de uttales ikke.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom d: kraftig, og, det

Dobbel konsonant etter kort vokal: fjellets, **fikk**, **satt**, **hadde**, **frakk**, **oppi**, **katt**, **katta**, **slikket**, **stakkars**

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: Alle ord med stum d etter l/n:

blind, **bondens**, **grind**, **tind**, **vind**, **hund**, **rund**, **stund**, **blund**, **holdt**, **land**, **and**, **sand**, **strand**, **sild**, **gild**, **ild**, **mild**, **vold**, **skjold**, **hold**, **fold**. I tillegg: **Tenk**, **kraftig**, **presten**, **hans**, **ganske**, **lagde**, **tørket**, **fryktet**

Enkel m etter kort vokal i slutten av ord (regel): kom, som, stum

Småord med enkel konsonant etter kort vokal (unntak): til, den, han, et, at, kan

Kort å-lyd med o (regel): kom, som

Ei-lyd med ei: Ei

Ei-lyd med eg: Jeg

R + S = [ʃ]-lyd: var så, forstod, stakkars

R + T = [tʃ]-lyd: Far tente

R + D = [dʒ]-lyd: var det

ŋ-lyd med n foran k: Tenk

Diktater: Parord med stum D eller dobbel konsonant:

De prøvde å binde ei binne. Det er en sann historie. Det er sand på stranda. Vi graver i ei snøfonn. Vi betaler penger til et fond. Melka er kald. Han er en gammel kall. Jeg skyller klærne. Jeg skylder penger. Jeg liker ikke volden på TV. De slo gresset på vollen. Det var et stygt fall. Jeg syr en fald på buksa mi.

Veiledning for foreldre og lærere: Stum G

Fokus på stum G:

Stumme bokstaver er bokstaver som skrives, men ikke uttales. I mange tilfeller har lyden blitt uttalt tidligere. Talespråket endrer seg konstant. Imidlertid er det dialektforskjeller her. I noen dialekter vil en del g-er, som her regnes som stumme, bli uttalt. Snakk derfor om dialekter, og spør barna om hvordan de selv og andre de kjenner, snakker! Ord som haug/haugveis/seig kan for eksempel uttales med /g/.

Det er naturlig å fokusere på endelsene -ig og -lig og fenomenet endelser generelt. I tillegg er det lurt å repetere bakgomlydene siden en god del ord med endelsen -lig har r foran seg. Ta gjerne fram rl-fokusheftet, se på de aktuelle ordene, og syng sangen! Fokuset på forstavelser på side 31 inviterer også til repetisjon av bakgomlyder. Det er svært mange eksempler på slike lyder, særlig i ord med forstavelsen for-. Det er også et visst fokus på forstavelsen u- her siden man kan danne mange motsetninger til -ig/-lig-ord ved å sette u- foran.

Fokus på begreper i sangen:

Baugen er forenden på båten.

Ubåt er forkortelse for undervannsbåt. Undervannsbåten kjører under vann og synes ikke på bildet. Det kan forresten bare være Solveigs fantasi som spiller oss et puss. Se oppgave 6!

Å *sette deig* betyr å lage deig og sette den til heving.

Riktignok betyr sant nok, ganske visst. Selv om Solveig ble sur, hadde de en fin tur. Surheten ødela ikke så mye fordi Oddveig var vennlig.

Fokus på rettskrivning i sangen:

Stumme bokstaver utenom g: med, ved, brød, kveldslur, hjem

Dobbel konsonant etter kort vokal: Rannveig, Oddveig, sannelig, makrell, rett, Kapp, satte, boller, flittig, sannelig, fikk, litt, vennlig

Bortfall av dobbel konsonant fordi det kommer ny konsonant bak: fryktelig, riktignok

Lang æ-lyd med e foran r (regel): der, herlige

]-lyd med rl: Farlig, herlige, kjærlig

ç-lyd med kj: kjærlig

Au-lyd med aug: Baugen, haug

Ei-lyd med ei: deilige

Ei-lyd med eig: Rannveig, Solveig, Oddveig

Diktater: Ord med stum G

Så herlig at du var så modig i den farlige bakken! Du er sannelig en kjærlig og vennlig mann! Du er verdig min ærlige ros. Det er veldig urettferdig at Solveig fikk hele haugen. Deigen er seig og klissete. Baugen på båten ble kraftig skadet. Oddveig er lykkelig og salig.